

Відновне правосуддя та відновна справедливість: окремі питання термінології та змісту

Відновне правосуддя набуває все більшої популярності в багатьох європейських країнах. Його ідеї зародились в Австралії, Новій Зеландії, Канаді, США, набули активного розповсюдження і застосування в Великобританії, Фінляндії, Польщі, Німеччині, Норвегії, Бельгії, Австрії, Франції, Чехії, торують шлях на пострадянському просторі (Білорусія, Росія, Молдова, Литва, Україна та ін.) В чому ж полягає сутність нового підходу до правосуддя? В тому, що воно пропонує іншу філософію.

Для нас є звичним розглядати злочин як суспільно небезпечне діяння, що спричиняє шкоду особистості, суспільству, державі в цілому, за скоєння якого передбачаються найсуворіші санкції. Саме держава вирішує, як покарати злочинця. Новий підхід полягає у тому, що суспільно небезпечне діяння розглядається як факт, що тягне за собою в першу чергу обов'язок по відшкодуванню збитків, спричинених злочином. Прихильники такого підходу вважають, що викрити злочин можна більш аргументовано, якщо діяти для постраждалого (і того ж вимагати для злочинця), а не проти злочинця. Тобто, жертві повинна бути надана можливість описати свої страждання і почуття, які вона пережила, а правопорушнику надати можливість почути це і виправити ситуацію, залагодити спричинену шкоду. Саме така філософія все частіше поширюється поза межами системи юстиції. Все більше некримінальних конфліктів вирішуються сьогодні за допомогою медiatorів із застосуванням схожих методів і способів вирішення проблем.

Відновне правосуддя, на думку дослідників, має два основних принципи. Перший стосується завданих збитків. Принцип відшкодування завданих збитків відомий у всьому світі. Потерпілий – основний учасник відносин, його права й інтереси є пріоритетними. Ігнорування даної тези призводить до порушення основних принципів, на яких базується кримінальне законодавство, зокрема, принципу справедливості. При притягненні до відповідальності обов'язково враховуються завдані збитки. При цьому усвідомлення провини, відшкодування збитків, компенсація завданої шкоди є вкрай важливими й бажаними. Другий принцип відновного правосуддя – це принцип участі. Він проголошує, що у потерпілого, правопорушника й громади повинна бути своя роль у цьому процесі.

Британським Консорціумом з відновного правосуддя в 1998 р. запропоновано більш детальне визначення відновного правосуддя. За цим визначенням воно спрямоване на гармонізацію інтересів потерпілих і місцевої громади з майбутньою реінтеграцією правопорушника у суспільство, а також ефективну участь всіх сторін процесу правосуддя. Хоча відновне правосуддя зазвичай застосовують до відносно дрібних правопорушень, досвід свідчить, що воно працює ще більш ефективно у випадках і більш серйозних злочинів. Подальші дослідження у цій сфері демонструють очевидні його переваги не тільки для потерпілих і правопорушників, але й для суспільства в цілому, знижуючи схильність правопорушників до скоєння протиправних дій в майбутньому.

А тепер звернемося до термінології. Термін «відновне правосуддя» у англійській мові позначається як *restorative justice*. Але англійське слово *justice* є двозначним. З одного боку, воно означає «правосуддя» - законодавчу і судову систему, яка застосовує закон по відношенню до правопорушників. З іншого, англійське *justice* також означає «справедливість», а це значення охоплює, в свою чергу, більш широкий спектр людських взаємовідносин: подолання розбіжностей шляхом їх обговорення при особистій зустрічі (часто з допомогою медіатора) й пошук взаємовигідного рішення. Ми приєднуємося до думки багатьох дослідників про те, що саме такий підхід має величезний вплив на організацію суспільства.

Важливо усвідомлювати, що відновне правосуддя – це не якийсь черговий метод впливу, який використовується судами щодо правопорушників, як, наприклад, штраф або взяття під варту, а частина іншої філософії, спрямованої на переконання людей краще ставитися один

до одного й підтримувати належний порядок у суспільстві. Відновне правосуддя, як було вже зазначено, передбачає обговорення згубних наслідків того, що було зроблено, а також того, як можна виправити ситуацію.

«Відновна справедливість» відрізняється від кримінального судочинства тим, що правопорушника закликають пояснити причини, які підштовхнули його до скоєння злочину. Таким чином досягається краще розуміння цих причин, відкривається можливість знаходження оптимальних шляхів їх усунення.

У сфері «відновної справедливості» також знаходиться питання, яке, як правило, обходять своєю увагою більшість юристів і кримінологів, а саме: психологічні наслідки покарання. Більшість з них, можливо, під впливом відомого роману Ф.М. Достоевського, легковажно вважають, що за злочином обов'язково має послідувати покарання. Але чому? Яка наша кінцева мета? Чи досягається вона методом покарання, чи призводить до прямо протилежних результатів? Як правило, на практиці ми стикаємося із консервативним підходом суддів і теоретиків у сфері права. Однак це не заважає нам поставити під сумнів розповсюджене припущення про те, що покарання завжди є справедливим і ефективним.

Принципи відновного правосуддя має сенс застосовувати не тільки в контексті кримінального судочинства. Подібну роботу з успіхом можна проводити в школах з метою навчити дітей вирішувати конфлікти у відповідності з принципами відновної справедливості; серед місцевої громадськості, допомагаючи вирішити конфлікти між сусідами, у офісах, в бізнесі, у сфері містобудування і у багатьох інших ситуаціях. Є надія, що принципи відновного правосуддя знайдуть своє застосування на міжнародній арені.

На наш погляд, відновні принципи пропонують основу для практичного реагування на кримінальну поведінку, але, що є більш важливим, вони допомагають будувати справедливе і стабільне суспільство. Люди повинні мати право на суд, але вони також повинні мати право не скористатись таким правом.